

הרב יהושע הערשקאוויטש

פתיחת הקבר בלא דם*

ראשי פרקים:

- א. שיטות הראשונים
- ב. מה נקרא פתיחת הקבר
- ג. שיעור פתיחת הקבר

א. שיטות הראשונים

במשנה נדה (דף כא, א) איתא "המפלת חתיכה אם יש עמה דם טמאה, ואם לאו טהורה, ר' יהודה אומר בין כך ובין כך טמאה", ובגמ' שם אמר רב נחמן בר יצחק דפלוגתת ר' יהודה ות"ק היא באם אפשר לפתיחת הקבר בלא דם, דת"ק ס"ל אפשר לפתיחת הקבר בלא דם ומשו"ה כשאין דם עם החתיכה טהורה, ולר"י אי אפשר לפתיחת הקבר בלא דם ומשו"ה ס"ל דבין שיש עמה דם בין שאין עמה דם טמאה.

ובראשונים מצינו בזה ג' שיטות בהאי דינא, אי אמרינן אפשר לפתיחת הקבר בלא דם, או לא.

1. השאלות¹ כתב לחלק דרק כשהפילה אחר שנגמר צורת וולד, קי"ל כר' יהודה דא"א לפתיחת הקבר בלא דם, אבל כשהפילה קודם שנגמר צורת הוולד, קי"ל כת"ק דאפשר בלא דם.
2. הרא"ש² פסק כר' יהודה בכל אופן, ולדעתו אפילו כשהפילה קודם שנגמר צורת הוולד הרי היא טמאה דא"א בלא דם.
3. הרמב"ם³ האו"ז⁴ והרע"ב⁵ פסקו לגמרי כת"ק דאפשר בלא דם, ולדעתם אפילו הפילה אחר שנגמר צורת הוולד, אם אין עמה דם טהורה.

* ראה: הרב מתתיהו דייטש, בדיקה גיניקולוגית בהלכה – סיכום ומקורות, ספר **עמק הלכה** – אסיא ח"א (מכון שלזינגר וקרן עמק הלכה, ירושלים, תשמ"ו) עמ' 221-256. – העורך.

¹ פרשת תזריע (פרשה פה).

[ראה ספר **עמק הלכה** – אסיא, שם עמ' 236, שיש ג' דרכים בביאור דעת השאלות:

א. דוולד שלא נגמר צורתו הוי מיהא בעלמא ואינו צריך כלל פתיחת הקבר;
 ב. דלפני שנגמר צורתו הוי דק מאד;
 ג. דלפני שנגמר צורתו אין על זה דין לידה, וכללא דא"א לפתה"ק בלא דם נאמר רק לגבי לידה. וכדברי החזון אי"ש (י"ד הל' נדה, פג): "דפתיחת הקבר הוא איתערותא דלידה". – העורך]

² רא"ש (נדה פרק ג סימן א).

³ איסורי ביאה (פרק ה הלכה יג).

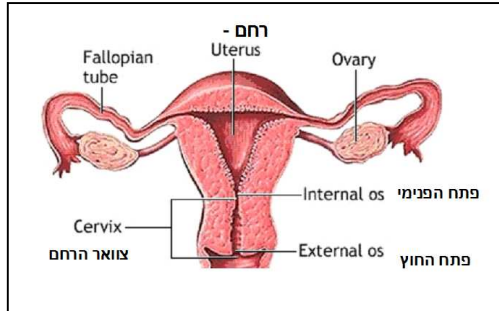
⁴ ח"א אות שמג.

⁵ הרע"ב בפירוש המשניות ריש פרק ג נדה (משנה א ד"ה רבי יהודה אומר וכו').
 [וכן ר"ל בתשובת דברי מלכיאל (ח"ב סי' נו) דכן הוא נמי שיטת הרי"ף, דאפשר לפתיחת הקבר בלא דם" (הרב מתתיהו דייטש, **עמק הלכה** – אסיא שם עמ' 222) – העורך]

להלכה קיי"ל בשו"ע יו"ד סימן קפח סעיף ג', ובסימן קצד סעיף ב' כדעת הרא"ש וסייעתי' דבכל אופן אמרינן לפתיחת הקבר בלא דם, מ"מ גם לדעת הרא"ש יש שיעור לפתיחת הקבר כמו שיתבאר בהמשך דברינו סעיף ז'.

ב. מה נקרא פתיחת הקבר

א. בשו"ת בית יצחק⁶ מבאר באיזה פתח בצוואר הרחם חששו חז"ל לפתיחה⁷, שהרי ידוע שלפני הרחם הנקרא בלע"ז (uterus) נמצא צוואר

הרחם הנקרא cervix שיש לו שני פתחים, פתח הפנימי Internal os נמצא בגבול הרחם ממש, והפתח החיצון external os אל הבית החיצון הנקרא פרוודור⁷ (נרתיק) vagina. צוואר הרחם פתוח כל העת כ- 2-3 מ"מ.

אבר האישי אינו נכנס אלא קרוב לפתח החיצון של צוואר הרחם, אבל אל תוך הפתח החיצון אינו נכנס כלל, וכ"ש לפתח פנימי שאי אפשר במציאות העולם להגיע לשם כי אם בכלים מיוחדים לכך ע"י רופא מומחה כמו שנבאר בהמשך דברינו.

ועל זה מסיק הבית יצחק דמה שאמרו חז"ל: "אי אפשר לפתיחת הקבר בלא דם", הכוונה לפתח הפנימי, שהרי בגמרא מדובר על מפלת חתיכה שבאה מבפנים, ועל זה דוקא אמרו דכיון שנפתח הקבר להוציא החתיכה גורם שיפליט עמה ג"כ דם נדות, אבל כשנפתח פתח החיצון, לא אמרינן "אי אפשר לפתיחת הקבר בלא דם", וכדברי הבית יצחק מבואר בספרי חכמי הרפואה, וכן נקטו גדולי הפוסקים⁸.

⁶ ח"ב סי' יד (אות ט).

⁷ הגדרת "פרוודור" או "פרוודור" איננה פשוטה. שהרי מפורש בכורות מו, ב, שבהמה "לית לה פרוודור" אף שיש לה נרתיק. עיי"ש תוד"ה דאדם מבהמה; נדה מב, ב תוד"ה שהוציא; הרב גרשון חנוך ולדנברג, משנת הבנין ומשנת הבית החיצון, אסיא קיא-קיב (תשע"ט) 132-164; מ' הלפרין, הנמשל במשנת הבניין – קשיים וחידושים, אסיא שם 129-131. – העורך.

⁸ ראה שו"ת ישועות מלכו (יו"ד סימן כב, אבה"ז סוף סימן יא), שו"ת חשב האפור (ח"ב סימן ז) וז"ל "ויש עוד לדעת שהאם יש לה שתי פיות פה אחד פנימי שהוא סוגר האם, ולפני אותו הפה יש כמו פרוודור קטן כדמות צוואר אשר הרופאים קוראים אותו צוואר הרחם, ובתחלת אותו צוואר יש גם כן פה, ואמנם מה שאמרו אי אפשר לפתח"ק בלא דם, הכוונה על פה הפנימי שהוא פי האם ממש, שהוא סגור ומסוגר ופתיחתו אינו דבר קל, משא"כ הפה החיצון שהוא פי צוואר האם, עליו אין לומר אי אפשר לפתיחתו בלא דם".

ב. פתיחת הקבר מבחוץ – בשו"ת נודע ביהודה⁹ כתב כדבר פשוט דלפי מה דקי"ל דא"א לפתיה"ק בלא דם, "אינן חילוק בין גרם הפתיחה היא מבפנים ובין גרם הפתיחה היא מבחוץ, כגון שהרופא הכניס אצבעו או איזה כלי ופתח פי המקור", וכ"ד כמה גדולי הפוסקים¹⁰.

אך יש חולקים ע"ז ולדעתם דוקא כשהפתיחה הי' מבפנים אמרו חז"ל א"א לפתיה"ק בלא דם¹¹.

ולהלכה נקטינן כדעת הנוב"י וסייעתו שגם בהגרמת פתיחה מבחוץ אמרינן דא"א לפתיה"ק בלא דם¹².

[אמנם הרה"ר הגר"מ אליהו זצ"ל, חשש מתחילה לפתיחת הפה החיצון של צוואר הרחם, ולכן חשש אם הורחב הנרתיק ביותר משתי אצבעות (הרב מרדכי אליהו, ספר דרכי טהרה – תשמ"ו – עמ' קיב). אך חזר בו והתיר במהדורה חדשה. ונימק שם בהע' 31 עמ' 35: "לפי חוות דעת הרופאים הרחבת הפרוזדור איננה גורמת לפתיחת הפה הפנימי של צוואר הרחם, אע"פ שהפה החיצוני של צוואר הרחם עשוי להיפתח, כגון בנשים ולדניות". – העורך]

⁹ נוב"י תניינא (יו"ד סימן קכ), וכן משמע מפשטות דברי הוב"י סימן קפח שכתב לענין הכנסת שפופרת שצריך להיות דק שבדקין דאל"כ האשה טמאה מדין אי אפשר לפתיה"ק בלא דם, הרי מוכח להדיא דס"ל שגם בפתיחה הנגרם מבחוץ אמרינן דא"א בלא דם, וכן דייקו האבנ"ז (יו"ד סימן רכד) והערה"ש (ראה בהערה הבא) מדברי הוב"י.

¹⁰ בערה"ש (יו"ד סימן קפח סעיף גא) כתב וז"ל, "דיותר מסתבר דע"י פתיחת חוץ יותר גורם שיורד הדם מבפנים מכפי אשר תגרום יציאת חתיכה מבפנים שיורד כפי טבעו, וכן מוכח מכל הפוסקים שלא חילקו בזה, והרי אף בשפופרת כתבו דבעינן דקה מן הדקה... וחז"י לומר לקולא בזה".

¹¹ ספר תפארת למשה (יו"ד סימן קפח), והו"ד בהגהות ברוך טעם (על תשובות נוב"י), שהביא ראי' אלימתא מדברי הרמב"ם בפיהמ"ש (מסכת נדה פרק ג משנה א) שכתב בזה"ל "שרבי יהודה אומר שאי אפשר לפתיחת הרחם בלא דם, [ר"ל] מעת שיצא מהרחם דבר אי אפשר מבלי שיצא דם בהכרח ולמיעוט שיעורו לא יתראה", ובהגהות ברוך טעם על ספר תפ"מ (שם) הביא עוד ראי' מדברי רש"י (נדה דף כא ע"א ד"ה בלא דם) שכתב "דם לידה".

וגם המהרש"ם (ח"ד סימן קמו) נשאל לענין כלי שמכניסים לתוך הרחם כתב באמ"ד בזה"ל "ובפרט דלשיטת תפ"מ יש להקל בכל גווני, ונודע מעשה תקפו וגבורתו, כאשר העידו עליו כמה גדולים שהי' נכד להג"ר העשיל והי' גאון מובהק ומפורסם בעולם, וכדאי לסמוך עליו".

וכן כתב החזון אי"ש (יו"ד סימן פג אות ב) להדיא שרק כשנגרם הפתיחה מבפנים אמרינן א"א בלא דם, וכ' שכן משמע מדברי הוב"י שמפלפל רק לענין הפלת חתיכה, ולא לענין שפופרת, (וראה בשיעורי שבט הלוי סימן קפח ס"ג אות ד שהקשה על החזון"א דמדברי הוב"י בריש דבריו משמע להיפך כמו שכתבנו לדייק מדבריו לעיל הערה 9).

¹² כן הוא משמעות הפת"ש (סימן קצד סק"ד), וכ"כ האבנ"ז (סימן רכד), וכ"פ הערה"ש (שם), ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג סימן ק) וכתב "אבל מן הראוי להחמיר כהנו"ב" (ועי"ש שכתב דא"א להתיר מטעם ספק ספיקא), וכ"פ בשו"ת באר משה (ח"ג סימן קמו), ובשיעורי שבט הלוי סימן קפח (ס"ג אות ג ד"ה ולהלכה). וכן משמע מדברי האחרונים שהבאנו להלן בפנים סעיף ו' שחלקו על הנוב"י רק לגבי המציאות שאין האצבע מגיע עד המקור, אבל על עצם דינו של הנוב"י שגם בנגרם הפתיחה מבחוץ יודו דהאשה טמאה.

הערת העורך :

שיטות הפוסקים שגם בפתיחה מבחוץ אין פתיה"ק בלא דם, צ"ע לכאורה.

ראשית : מבחינת המציאות, דימום הנגרם ע"י פתיחת הרחם מבחוץ – הוא דם מכה לכל דבר. כך שלכאורה לא ניתן לאסור אותו ללא מקור מפורש. בניגוד לדם של "איתערותא דלידה". (ראה בינת אדם שער בית הנשים, סי' כג).

שנית : לכאורה מחלוקת רבי יהודה וחכמים, אם יש "פתיחת הקבר בלא דם" היא מחלוקת במציאות, ממנה ראוי להתרחק. (ראה רש"י כתובות נז, א, ד"ה הא קמ"ל, שבמחלוקת שבעובדה א"א לומר "אלו ואלו דברי א-להים חיים").

לולא דמיסתפינא הייתי מפרש שמחלוקת רבי יהודה וחכמים איננה מחלוקת שבמציאות אלא מחלוקת בהגדרה הלכתית, כדלקמן :

דימום מהרחם הקשור ללידה (איתערותא דלידה) הוא תמיד דם שאוסר, למעט דם קושי בתנאים שהתירתו תורה.

השאלה המעשית היא על דם הנלווה ל"פקק הרירי".

שחרור הפקק הרירי הוא אחד מהסימנים המבשרים על התקרבות מועד הלידה. הפקק הרירי (show) – הוא ריר שמצטבר בתעלת צוואר הרחם ומונע חדירת חיידקים לרחם. שחרור זה מלווה בכתמי דם ולכן הפקק הרירי יופיע כשהוא מעורב במעט דם. הדימום הקל המעורב בפקק הרירי, מקורו בשינויים בצוואר הרחם שמתרחשים לקראת הלידה. הפקק הרירי יכול להשתחרר בין שלשה שבועות לפני הלידה לבין מועד הלידה (ואז אינו ניכר שכן הוא מתערב בדמי הלידה).

דימום זה, אין מקורו מתוך הרחם, אלא מהשינויים בצוואר הרחם. השאלה האם דימום זה אוסר, היא שאלה הלכתית ולא שאלה מציאותית.

לענ"ד מסתבר כי זו בדיוק מחלוקת התנאים. לדעת רבי יהודה דם הפקק הרירי הוא דם אוסר, שכן הוא חלק מדימומי הלידה. לכן, מאחר והוא קיים בכל לידה – אין פתיחת הקבר בלא דם.

לדעת חכמים דם זה אינו מתוך הרחם אלא מצוואר הרחם, מקום שאינו אוסר את דמיו. לכן כשאין דימום אחר תיתכן פתיחת הקבר בלא דם.

נפק"מ למעשה, שקשה להתיר את הפקק הרירי.

הרב מרדכי הלפרין

ג. פתיה"ק כשלא יצא שום דבר – אמנם כתב הנוב"י במקום אחר, דלא מחמירים בפתיה"ק רק אם יצא דבר מה מהמקור, אבל אם לא יצא שום דבר האשה טהורה¹³. וכן כתבו עוד כמה גדולי האחרונים¹⁴, וראה בהערה מה שכתבו הפוסקים ליישב מה שנראים דברי הנוב"י כסותרים זל"ז, דמדבריו שהבאנו לעיל בסעיף ג' משמע שהחמיר בכל פתיחה מבחוץ אף כשלא יצא שום דבר מהמקור¹⁵.

¹³ כ"כ הנוב"י (בתשובה הנדפס בשו"ת תשובה מאהבה, סימן קטז).
וכן יש לבאר עפ"י המציאות שגוף האדם דוחה לחוץ כל דבר זר, כמו שידוע לרוב בניעות הריון ע"י IUD וכד'.

¹⁴ החו"ד (סימן קצד סק"א), וכ"כ בשו"ת עטרת חכמים (מבעל הברוך טעם, יו"ד סימן יח ד"ה ולולי דמסתפינא) אחר שהביא דברי הרמב"ם בפ"י המשניות ריש פרק המפלת, שכתב "דמה"ט ס"ל לר' יהודה א"א לפתיחת הקבר בלא דם, דמעט שיצאה מהרחם דבר, א"א מבלי שיצא דם בהכרח", הוסיף וכתב דהיה קים להו לחז"ל שבהתעוררות כח הדוחה במקור להוציא דבר ממה שכנסו בתוכו, אינו מוציא לבדו אלא עם דם.

וכ"כ המהרש"ג בתשובה באריכות (יו"ד סימן יא) ובאמ"ד כתב בשם אביו... שע"כ לא אמרו א"א לפתיה"ק בלא דם אלא באם יוצא איזה דבר מהקבר כעין לידה או מפלת דע"ז נאמר בש"ס שפליגי בו רבנו ור"י, וע"ז אמרין שהדבר היוצא מן הרחם מוליך עמו איזה דם מן הרחם שעלול הוא לדמים אבל באם אינו יוצא שום דבר מן הרחם רק שנפתח מעצמו בלא יציאת שום דבר וכ"ש אם נפתח מבחוץ ע"י רופא אשר כנדרון שלנו, לא נאמר הך כלא דא"א לפתיה"ק בלא דם, ואין עתה לפני גוף התשובה של אאמ"ד זצ"ל לראות אם הביא ראיות לדבריו ומה הם הראיות אבל גוף הסברא אני זוכר והיא סברא נכונה ונראית אמיתית גם בלא ראיות, ועי"ש שהביא כמה ראיות לדבר, אחד מהא דפסק התרה"ד (סימן רמו) ומובא בשו"ע ריש סימן קצ שאם הרגישה שנפתח מקורה שהיא טמאה אם לא שמצאה מראה טהור דאז תלי' במראה הטהורה, תיפוק ליה דא"א לפתיחת הקבר בלא דם שהרי האשה הרגישה שנפתח מקורה, אע"כ לא אמרין א"א פתיה"ק אם לא יצא מהקבר כעין הפלה או לידה וכדומה, וב' מדברי רש"י בגמ' נדה (שם ד"ה בלא דם) שכתב "דם לידה", ולמה הצריך רש"י לומר דם לידה ולא סתם דם נדה, אלא ע"כ דדוקא כשיצא דבר כעין לידה אמרין א"א לפתיה"ק בלא דם, [ומדייק גם מלשון 'הקבר' ולא נאמר 'הרחם' או 'מקור' כבכל מקום אלא משום שהלשון רחם או מקור אינו מורה על שמונח שם איזה דבר משא"כ קבר מורה על שמונח שם איזה דבר ושיוצא לחוץ], ומביא עוד שכן פסק בשו"ת חסד לאברהם (מהו"ת יו"ד סימן מו).

וכן פסק בספר טהרת הבית (חלק ב' סימן יא סעיף ז) להלכה, שכל זמן שלא יצא שום דבר מהמקור היא טהורה.

¹⁵ בשו"ת בית יצחק (חיו"ד סימן יד אות א) כתב ליישב הסתירה, דמה שכתב הנוב"י (סימן קכ) לטמא גם כשנפתח הקבר ע"י אצבע או כלי, החם הרי ע"כ יוצא האצבע או הכלי שהכניס לתוך המקור כשמוציאו. ובשו"ת משנה הלכות (ח"י סימן קכג) כתב ליישב הסתירה באופן אחר, בחילוק בין נגרים הפתיחה מבחוץ לבפנים, דבסימן קכ איירי באופן שנפתח הקבר מבחוץ שלא באופן טבעי, ע"כ היא טמאה אף כשלא יצא ממנה שום דבר, משא"כ בתשובה האחרת (הנדפס בשו"ת תשובה מאהבה) איירי באופן שנפתח הקבר מעצמו מבפנים באופן טבעי כגון בשעת לידה וכדו', דבכה"ג ס"ל דכל זמן שלא יצא ממנה שום דבר ה"ה טהורה.

ועיין בשו"ת מהרש"ג (שם) שג"כ עמד בסתירה זו, וביותר מתקשה על דברי הפת"ש שהביא דברי הנוב"י בב' תשובות בסתמא בלי להעיר כלום על הסתירה, ומלשונו של המהרש"ג משמע דלא ס"ל לחלק כסברת הבית יצחק שאם מכניסים הכלי או האצבע ושוב מוצאים אותו נחשב כאילו יצא דבר מפנים, שהרי שם באותו תשובה דן המהרש"ג בענין איזה כלי שמכניסים לתוך הרחם והבן.

וגם בשו"ת דברי מלכאל (ח"ב סימן נו אות יא) לא ניהא ליה בהאי סברא לומר דמה

ד. **פתיחה במסולקת דם** – כתב הנודע ביהודה¹⁶, "שאינן חילוק בין היא ילדה, או זקינה המסולקת דמים או מעוברת ומניקה, תמיד אין פתיחת הקבר בלא דם", וכן כתבו כמה גדולי הפוסקים¹⁷, אך יש חולקים על זה, ולדעתם אשה המסולקת דמים כגון זקינה מעוברת ומינקת, כיון שאין דם מצוי במקור, א"א לטמאות האשה דמאין יבוא הדם ע"י פתיחת הקבר¹⁸. לענין דינא הכריעו הפוסקים לחלק בין ב' סוגי מסולקות דמים.

(1) אשה המסולקת רק למשך זמן כגון מעוברת או מינקת¹⁹, הדבר תלוי דביצא דבר מה מהמקור טמאה אף שנגרם הפתיחה מבחון, דאמרינן א"א לפתיחה"ק בלא דם, אבל בדלא יצא שום דבר אמרי' דאפשר בלא דם.

(2) אשה המסולקת דמים לעולם כגון זקינה נקטינן שבכל אופן אצלה אפשר לפתיחת הקבר בלא דם, וה"ה אשה שהוציאו ממנה הרחם (כריתת רחם), הנקרא היסטערקטומי" Hysterectomy, אפילו כשלא הוציאו כל הרחם רק חתכו מעל הסירוויק"ס (cervix) הנקרא sub cervical hysterectomy.

ה. **הכנסת האצבע לתוך הרחם** – בסעיף ג' הבאנו דברי הנוב"י שס"ל שגם אם נפתח המקור מבחון ע"י שהרופא הכניס אצבעו ופתח פי המקור אמרינן ג"כ דא"א לפתיחה"ק בלא דם, מ"מ ע"ז חלקו עליו גדולי האחרונים²⁰

שתוחב אצבעו או מכשיר ומוציאו יהיה נחשב כדבר שיצא מבפנים, וז"ל באמ"ד ודוחק לומר מה שתוחב דבר מבחון לפנים הוי כמו יציאה מפנים לחוץ, דלא דמי כלל כמובין. אך מצינו בדברי הגרש"ק זצ"ל בשו"ת **שירי טהרה** (סימן קצד תשובה א), שכתב "ומה שמכנסת שם האצבע ומוציאו נחשב כנפל ממנו דבר ולכך יש להחמיר", משמע להדיא ששפיר נקט האי סברא לחלוק על דברי החו"ד.

נו"ב תניינא (יו"ד סימן קכ).

ספר **תפארת למשה** (סימן קצ על הט"ז סק"ג), והגרע"ק א **בגליון השו"ע** (סימן קצ סעיף א). כ"כ בכתבי **רבי אבא חייא הירש** זצ"ל [מתלמידי מרן החת"ס זי"ע] (סימן ל), וראה בתוה"ש (סימן קצ סעיף א), לענין הרגישה שנפתח מקורה ולא מצאה כלום, דבהני נשים שהם מסולקות דמים טהורה.

ספר **טהרה כהלכה** (פרקש, ח"א פרק ז הערה 12), והביא בשם ספר **שערי דעה** (סימן קצא, להגאון מסאסניצא מתלמידי הצמח צדק) שכתב דאף אשה שלא בשעת ווסתה, דינה כמסולקת דמים להאי דינא.

בינת אדם [תלמידו של הנוב"י] (**שער בית הנשים** סימן כ"ג), וז"ל "אך לא זכיתי לידע מנא ליה הא, ואינו מביא שום ראיה לדבריו רק כתב דבר זה פשוט, וצ"ע דלפי זה כאשר ימשמש הבעל באצבע בשעת תשמיש, או כשמכניס האבר גם כן נימא אי אפשר בלא דם, ועוד שהרי עיקר הבדיקה בהפסק טהרה שתכניס אצבעה בעומק, אלא ודאי דאין זה ענין לפתיחת הקבר שהרי אפילו האבר כשהוא גדול הרבה אינו מגיע רק עד לפרוודור ולא לחדר כמ"ש התו"ט בשם הרמב"ם, ולכן נראה לי דאגב שיטפא כתב כן אדוני מורי ורבי ולא דק בזה". וכ"כ בשו"ת **חתם סופר** (יו"ד סימן קעט), והובאו דבריהם בפת"ש (יו"ד סימן קצד סק"ד), ובשו"ת **בית שלמה** (ח"ב סימן לט) כתב בזה"ל אחר שהביא דעת הנוב"י "ומצד חומר חשש כרת אני נוטה להחמיר למעשה, אבל מצד שורת הדין נלפע"ד דאין לחוש לזה, דהרי הב"י בסימן קצו הביא בשם מהרא"י דאף לבדוק עד מקום שהשמש דש הוא בדיקה קשה, וגם הב"י כתב שם שהוא ממש בגדר הנמנעות לבדוק בעומק כ"כ".

16

17

18

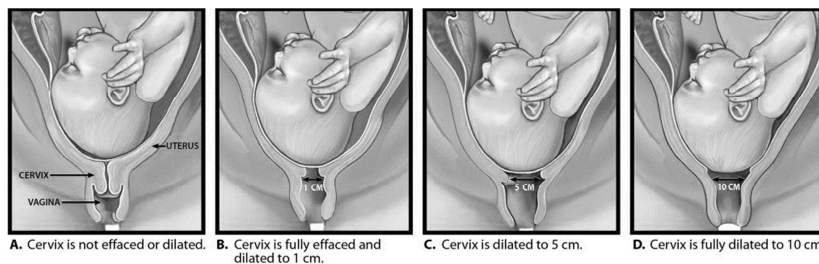
19

20

שהרי לפי המציאות אין האצבע מגיע לתוך פי צוואר הרחם כלל, דבכל פעם שעושין בדיקת חורין וסדקין אין האצבע מגיעה אלא בחלל הפרוזדור הנקרא vagina.

ויש שכתבו²¹ ליישב דברי הנו"ב, דגם הוא ידע שבדרך כלל אין האצבע מגיעה לתוך פי צוואר הרחם, ולא איירי אלא באופן שאכן ידעינו שהגיעה האצבע למקום עמוק יותר מהרגיל, ואותם האחרונים שהשיגו עליו ס"ל, כיון בדרך כלל א"א שהאצבע תגיע עד מקום פתיחת הקבר, כל שלא ידעינו שהגיע לשם אין צריך לחוש, ויש שכתבו שגם באופן שהרופא מכניס כלי לא חיישינו בסתמא שנפתח הקבר כל שלא הרגישה כאב ועקיצה²².

ראה בפרק ב' שביארנו ענין בדיקה הרגיל שעושים הרופאים ע"י שדוחקים ביד אחת בטן האשה לצד מטה וביד השניה בודקים מבפנים על צורת הרחם במשמוש היד, ונקרא בלשונם bi manual exam או pelvic exam.

הכנסת האצבע בסוף ימי הריון – בחודש התשיעי של ימי הריון, טבע

האשה היא: שפתח הפנימי הנקרא Internal os מתרחב לאט לאט עד שמתרחב כל הצוואר הנקרא cervix ונהיה דק מאד, פתוח ועגול כחלק מהרחם, וזה מה שאנו קוראים "מחיקה של הצוואר" – effaced. באותו זמן הפתח החיצון (external os) והפתח הפנימי (Internal os) נעשים לפתח אחד של קיר הרחם הדק. בשעת הלידה רוחב הפתח מגיע ל-10 ס"מ, וזה מה שאנו קוראים דיאלעיזאצ'ון²³ dilation.

²¹ שו"ת אבני צדק (מבעל הייטב לב, יו"ד סימן פד), שו"ת שאול שאול (להגר"ש בראך זצ"ל, סימן קח אות א), שו"ת פרי השדה (להגר"ר אליעזר דייטש אב"ד באניהאד, ח"ג סימן קמו).

²² כ"כ בשו"ת ישועות מלכו (יו"ד סימן כב) וז"ל "אמנם כמדומה שאם נגע ופתח פי הקבר צריכה שתרגיש כאב ועקיצה, ואם לא הרגישה שום כאב סימן שלא נגע בפתיחת הקבר", וכן הובא בשו"ת פרי השדה (שם), שאם לא הרגישה כאב אין צריכים לחשוש שנפתח מקורה, אך עי"ש שכתב שהדבר תלוי אם היתה הבדיקה בימי טהרתה כשהיה לה חזקת טהרה עי"ש.

²³ בשו"ת אג"מ (יו"ד ח"ב סימן עו) כתב בזה"ל "ובדבר מה שראה באיזה ספר רופאה

כהיום שדרך הרופאים להכניס האצבע בסוף ימי הריון כדי למדוד גודל רוחב הפתיחה, אף להאחרונים שהבאנו לעיל הסוברים שאי אפשר שהאצבע תגיע להמקור, מ"מ יודו כפי המציאות שלנו שהרופא המושיט אצבעותיו לידע מידת פתיחתו יכול להגיע בשופי למקום פתיחת הקבר ולהרחיבו שאז היינו צריכים לחשוש שזהו פתיחת הקבר המטמא אותה.

מכל מקום, להלכה אין צריך לחשוש בסתמא שהרופא 'הרחיב' הפתח (stretching) כיון שבדרך כלל אין לו צורך לזה, וביותר משום שיגרום צער וכאב להאשה חנם, ואם אכן הרגישה האשה כאב גדול ועקיצה, יתכן שהאשה טמאה²⁴.

• צירי הלידה מתחילים ע"י שהגוף מייצר ומפריש חומר (הורמון) הנקרא פרוסטגלנדין"ס (prostaglandins hormone), הורמון זה יש בכוחו לרכך את צוואר הרחם על מנת לאפשר לעובר לעבור פי הרחם. לפעמים יש צורך לזרז הלידה, וזאת אפשר לעשות ע"י כמה אופנים כמבואר בהערה²⁵, ואחד מהם נקרא בפי הרופאים סטריפינג striping, שבה הרופא מכניס אצבעו ומפריד קרומי מי השפיר מדופן הרחם, ובכך עוזר להגוף להתחיל את תהליך הלידה ע"י ההורמון שמיוצר כעת עקב פעולת הסטריפינג. להלכה בכגון דא יש לחוש משום פתיחת פי המקור. בלבד מזה עפ"י רוב אחר פעולת הסטריפינג האשה תראה דם שבא מהרחם.

(הערה: אחר פעולת הסטריפינג האשה בדרך כלל תלד תוך כ"ד שעות, פעולה זו מועילה לקדם הלידה רק אצל כששים או שבעים אחוז של הנשים).

ג. שיעור פתיחת הקבר

כמו שכתבנו לעיל בהקדמה גם לדעת הראשונים שסוברים דא"א לפתיחת הקבר בלא דם, מ"מ יש שיעור לפתיחת הקבר שהרי שנינו במשנה²⁶ 'המפלת כמין קליפות, כמין שערה, כמין עפר, יבחושין אדומים תטיל למים, אם נימוחו,

שבשבעות האחרונות החלק של הרחם אצל פתח הרחם נעשם דק מכח התכווצות, ומתחיל לפתוח מעט, ושמע שלפעמים נפתח כמטבע הקרא ניקל וגם כמטבע הנקרא קוואדער, הנה אם היה האמת דנפתח כמטבע ניקל וכ"ש קוואדער היה זה פתיחה"ק והיה תלוי במחלוקת החו"ד והסד"ט שהיה לן להחמיר, אבל האמת שאינו כן ועד סמוך להלידה אינו נפתח... עי"ש, הרי שכתב לחלוק על עצם מציאות האמיתית, ומצוה ליישב דבריו הקדושים שאולי מתכוון לשעת לידה ממש כשיש להאשה צירים שאז הגידים בפה הרחם מתחילים למשוך את עצמם להצד ופה הרחם מתרחב ביותר, וע"ז כתב שעד סמוך להלידה אינו נפתח קאירי על ההתרחבות היתירה.

²⁴ כן הוא הסכמת הפוסקים, וכן שמענו ממו"ר בעל נטעי גבריאל שליט"א.

²⁵ כהיום בעולם הרפואה יש דרכים ומהלכים איך לזרז הלידה: (א) ע"י תרופה הנקרא פיטוצין (pitocin), (ב) ע"י שנותנים פתילה (suppository) וכדו' של ההורמון שהזכרנו בפנים.

²⁶ נדה כא, א.

טמאה [שזהו דם] ואם לאו טהורה, ומבואר בגמ' שה"ה במפלת חתיכת דם יבש – אם לא נימוח טהורה, וכתב הרא"ש²⁷ שכל שלא נימוח טהורה אפילו לר' יהודה שאם לא נימוח איני אומר בריה בפני עצמה היא [ולא דם], ולפתיחת הקבר נמי לא חיישינן שבדבר קטן כזה אין בו פתיחת הקבר, וכן כתב הרשב"א²⁸ 'דאין פתיחת הקבר בדברים קטנים כאלו, ועוד מצינו דין שממנו למדים שאין פתיחת הקבר בפתיחה קטנה והוא מדין המבואר בשו"ע (יו"ד סימן קפח) שאם הכניסה שפופרת דק שבדקין אין בו משום פתיחה"ק. אך שיעור גדול של חתיכה קטנה ושיעור דק שבדקין לא נתפרש בשו"ע.

ובמשנה מס' אהלות פרק ז (משנה ד) מצינו לענין טומאת אהל, דאשה שיצאה מבית לבית והפילה נפל, ומספקא לן אם יצא הוולד מת בבית הראשון, א"ר יהודה דאם היתה מהלכת בעצמה מבית לבית, אז בית הראשון וודאי טהור משום שמשעה שנפתח הקבר אין פנאי להלך, ואין לנפלים פתיחת הקבר עד שיעגילו ראש כפיקה ע"כ, ומזה הביא המאירי²⁹ ראייה ששיעור הפתיחה לחשוש לדם הינו דווקא כשפתח כשיעור ראש הפיקה, וכ"כ הגר"א וש"פ³⁰ ששיעור פתיחה"ק הינו כשיעור ראש הפיקה, שהוא העגול שבראש הפלך שהנשים טוות בו, והגם שלא נתבאר שיעור ראש הפיקה, כתבו כמה גדולי האחרונים שאינו פחות מעובי אצבע [הדק]³¹.

²⁷ נדה פ"ג (סימן ג).

²⁸ תורת הבית (ז, ו דף כו עמוד ב).

²⁹ מאירי נדה (דף כא ע"א) וז"ל "ויש מוסיפין עוד לומר דוקא בולד גמור אבל בקטן הרבה אף מארבעים ואילך אפשר לפתיחת הקבר בלא דם וממה שאמרו בשביעי של אהלות אין לנפלים פתיחת הקבר עד שיעגילו כפיקא ופירשוהו בבכורות פרק הלוקח בהמה כפיקא של צמר, ר"ל אותה עגולה שמשמיות בראש הכוש כשטוות צמר וקורין לה ורטילה"ה והיא רחבה מאותה שמשמיות בכוש כשטוות פשתן, ואע"פ שלא נאמרה לענין דמים אלא לענין טומאת מת, והוא שאמרו שם האשה המקשה לילד והוציאהו מבית לבית, וילדה ולד מת, הראשון טמא ספק והשני וודאי, ור"ל הראשון טמא ספק שמא כבר מת קודם שהוציאהו ונפתח הרחם עד שנראה ראשו וכשיעור זה הבית טמא אע"פ שלא יצא הולד, ואמרו על זה דוקא בשהוציאהו באגפים אבל אם הלכה מבית ראשון לשני ברגליה אם היה ראש העובר כפיקא הבית הראשון טהור, שכל שראשו גדול כל כך אם נפתח הקבר לא היתה יכולה לילך ברגליה, הא אם הוא קטן משיעור זה אף בהלכה ברגליה בית ראשון טמא ספק שאין לנפלים פתיחת קבר למנוע הלוןן שברגליה עד שיעגילו ראש כפיקא, מכל מקום הם מדמין אותה לזו אף לענין דמים, ר"ל שמאחר שאין לה פתיחת קבר למניעת הלוכה כך אין לה פתיחת קבר להיות דם יוצא בפתיחתו על כל פנים".

³⁰ **ביאור הגר"א** סימן קפח (סעיף ו), וכ"כ בספר **תפארת צבי** (קפח ט) "וא"כ נפל פיתא דשפופרת בבירא, דמי יכול לשער לעולם יש לבעל דין לחלוק איזה הוא דק יותר מזה, אבל מקום הניחו לי להתגדר בו, דשיעור נאמר מפורש... ואשתיטה לה מתניתין דמס' אהלות פרק ז... "ובשו"ת **אג"מ** (או"ח חלק ג סימן ק, וביו"ד ח"א סימן פט) כתב ג"כ שהשיעור אינו פחות מראש הפיקה, ומכיון שאין ידוע לנו מהו שיעור ראש הפיקה, ע"כ כתב לטהור כ"ז שלא נפתח כעובי אצבע שלדעתו הוא ג' רבעי אינטש (19 מילימטר).

³¹ כ"כ **הפרי דעה** (סימן קפח סקי"ב), שמשערין באצבע הדק, וכ"ה **בתפארת צבי** (הל' נדה). ועיין בשו"ת **דברי משה** (יו"ד סימן נג אות מט) שהביא מספר **באר משה** להגאון רבי יצחק

אמנם כתב הראב"ד³² שאין להביא ראיה ממשנה הנ"ל, ששם לא איירי רק לענין שיעור שלא יחשב טומאה בלועה, אבל לענין א"א לפתיה"ק בלא דם יכול להיות שגם בפחות משיעור ראש הפיקה היא טמאה³³, וראה מה שהבאנו לעיל בהערה דברי המאירי שגם עמד בזה.

וכמה מגדולי הפוסקים כתבו שיש לחשב השיעור של פתיה"ק לדק שבדקין כמש"כ המחבר, ורבו הדיעות במה נקרא דק שבדקין³⁴, דדעת המהרש"ם הוא שעד פתיחה של שתי אצבעות (כ-40 מ"מ) הוא בכלל דק שבדקין ואינה אוסרת, וביותר מב' אצבעות היא טמאה³⁵, וי"א שהשיעור דקה היא שלשה מילימטרים³⁶. להלכה יש לפסוק שהשיעור דקה הוא פחות מעובי האצבע שגודלו בין 13-15 מילימטר³⁷.

אלחנן ירושלימסקי אב"ד קאוונא, (בקונטרס בנין ירושלים סימן לו), שכתב בזה"ל "ובדבר בדקת הרופאים ע"י מאשינע בתוך המקור, הנה לדעתי אם אינה גדולה יותר מן האצבע יכולים להתירה, וביותר אין אני מקיל בזה" עכ"ל. וכן הוא בתשובה מהג"ר מרדכי גימפל [יפה] זצ"ל (שהיה רב ברוסיה ועלה לארץ ישראל בשנת תרמח, תשובות נדפס בספר תקות אהרן), וז"ל באמ"ד 'וכ"ש אצבע ומאשין דזה ברור שהם פחות משיעורין הנ"ל'.³²
בעל נפש להראב"ד (שער הפרישה) 'איכא מאן דאמר דלא אמרינן אי אפשר לפתיחת הקבר בלא דם אלא אם כן הולך גדול ומסיק אהיה באהלות פרק שביעי... עד שיעגלו ראש כפיקה... ולא מילתא היא, חדא דלא ידעינן הפיקה מה היא, ועוד.. דההיא מתניתין לאו יציאת הדם קאי, אלא ארישא קאי ולעולם לענין דם בכולהו אי אפשר בלא דם'.³³
סד"ט (סימן קצד סקכ"ה).³⁴

בדרכי תשובה סימן קפח (ס"ק מד) כתב בזה"ל "ועיין בתפארת צבי ס"ק ט שעמד בביאור דין זה דהא אכתי נפל פיתא דשפופרת בבירא, דמי יכול לשער, ולעולם יש לבעל דין לחלק, ומאן ספין לידע איזה הוא קנה דק שבדקין, ואולי יש קנה דק יותר מזה... והוכיח מדברי הש"ס אהלות (פ"ז משנה ד), והתוס' (תולין עא ד"ה והאשה), דכל שהחתיכה הוא עגולה רק כעובי אצבע אגודל, הרי זה יכול לצאת בלא פתיחת הקבר והטהורה האשה, וזולת אם גדול ועב יותר מאצבע אגודל צריך לפתיחת הקבר ואי אפשר בלא דם וטמאה האשה עיי"ש, אמנם מלשון הפוסקים שכתבו כקנה דק שבדקים, נראה שהוא קולא גדולה, כי סתם קנה הוא דק הרבה יותר מעובי אצבע אגודל ומכל שכן קנה דק שבדקין, שבוודאי שהוא דק הרבה מאצבע ולא הגיע לרביעי ולחמישי וצריך עיון".³⁵

מהרש"ם (ח"ד סימן קמו), שכתב בזה"ל "ובספר תפארת צבי על הלכות נדה מהג' תלמיד השב יעקב הכריע כי עד עובי ב' אצבעות היא בכלל דקה".³⁶
כ"כ בשו"ת מאמר מרדכי (להג"ר מרדכי אליהו זצ"ל, ח"ב סימן יא), וכן רגיל מפי תלמידי בעל שבה"ל.

וכנראה שמקור לשיעור זה היא מבדברי הנובי" בתשובה הנדפס בשו"ת תשובה מאהבה (ח"א סימן נג) שהבאנו לעיל, שכתב "דמה שאמרו אין פה"ק בלא דם היינו אם הקבר נפתח, ויצא ממנו דבר גוש כמו ולד או חתיכה כל שאינו דק כשפופרת דק של קש...".³⁷
כ"כ מו"ר בספרו נטעי גבריאל (נדה חלק ב פרק פ סעיף ט ובהערה סק"י) בשם כמה גדולי הפוסקים, וכ"כ בספר ברי השלחן סימן קצד (סקל"א), וראה לעיל בהערה 30 בשם האג"מ, ובספר חוקת הטהרה (מהגאון ר' נח אייזיק אהלבוים שליט"א, סימן קפח אות לא) כתב בזה"ל 'אנו נוקטים כשיטת האג"מ דשיעור פתיה"ק הוא ג' רבעי אינטש, שהוא בערך 19-18 מילימעטר'.³⁷

וכן מבואר בשו"ת דברי מלכאל (ח"ב סימן נו אות ג ואות יג).

הערת מציאות

עפ"י טבע, צוואר הרחם כשלעצמו פתוח בכל העת כ-2-3 מ"מ, ואינו סגור לגמרי. היום ישנם הרבה כלים ומכשירים שונים שהרופאים מכניסים לתוך הרחם, ולא רוחב כלי זה כרוחב כלי אחר. ובמקרה שהרופא צריך להכניס כלי שרחבו יותר מחמישה מילימטר, מצריכים להרחיב צוואר הרחם ע"י הכנסת כמה קנים מרחיבים הנקרא בלע"ז dilators בזה אחר זה, שכל אחד מהם קצת יותר רחב מהשני. מכניסים קודם הדק ביותר ואח"כ השני שהוא קצת עב יותר מהראשון, ואח"כ השלישי שהוא יותר רחב מהשני וכו' עד שנפתח הצוואר לשיעור הרצוי.

בדרך כלל במכשיר שיותר רחב מ-5 מילימטר מצריכים הרדמה מקומית (local anesthesia), או לקיחת אַמְצָעֵי הַרְגָּעָה (sedation). במכשיר שרחבו בסביבות 10

מ"מ ויותר, בדרך כלל מצריכים הרדמה כללית (general anesthesia).
לכן שיעורים אלו שכתבו גדולי הפוסקים של 15-19 וכדומה, כמעט מן הנמנע, שאין הרופאים מכניסים שום מכשיר שעובי שלו כ"כ גדול.